

3. Большой толковый словарь русского языка / Сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. – Спб.: “Норинт”, 1998.
4. Мюллер В. К. Англо-русский словарь. – 22-е изд. – М.: Русский язык, 1989.
5. Склярёвская Г. Н. Языковая метафора в словаре. Опыт системного описания // Вопросы языкознания. – № 2. – 1997. – 59 с.
6. Справочник по английскому языку. Метафоры. / Под редакцией Э. Дейнан. – М.: АСТ “Астрель”, 2003.

*Комар Л. М.
Національний педагогічний
університет імені М.П.Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ АНГЛІЙСЬКИХ НАЦІОНАЛЬНИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ (РЕАЛІЙ) УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

Закономірності перекладу фразеології визначаються різними системно-мовними факторами, до яких відносяться структурно-семантичні, стилістичні і, особливо, генетичні. Останні не такі визначальні та об'єктивні, як попередні два. Їх роль значно скромніша: якщо передача значення і стилістичної характеристики фразеологізму складає мету перекладу, то генетичні особливості абсолютної більшості ФО є іррелевантними з огляду перекладу і здебільшого відтворенню іншою мовою не підлягають. Перекладачу необхідно лише чітко знати змістову і стилістичну сторони виразу, що необхідно перекласти, і він не завжди мусить знати етимологію виникнення цієї ФО. Проте це не виключає можливість звертання до етимологічних даних, особливо, якщо йдеться про переклад фразеологічних позначень національних реалій або одиниць інтернаціональної фразеології. Основне завдання генетичних факторів полягає в тому, що фразеологізмам, які об'єднані спільним походженням, властиві деякі загальні закономірності перекладу. Нашим завданням є виявлення та опис таких закономірностей та визначення оптимальних шляхів, завдяки яким перекладач може досягти повноцінного відображення оригіналу засобами своєї мови.

Для вирішення цього завдання слід перш за все поділити та систематизувати фразеологічний матеріал за генетичними ознаками. Першим кроком до створення генетичної класифікації було встановлення переліку потенційних джерел, з яких мова черпає словосполучення та речення, які переходять в одиниці її фразеологічного складу. Досить повний перелік таких джерел дає Н. М. Амосова: це різні галузі господарського та культурного життя певного народу, твори художньої літератури, калькування іншомовних ідіом, натяки на історичні ситуації або забуті звичаї, існуючі та широковживані прислів'я [1,101].

Перелічені джерела не завжди однаково продуктивні. Крім цього, вони не мають спільної диференціальної ознаки, яка б могла бути покладена в основу класифікації. Ось чому основною ознакою при розробці генетичної класифікації вважається походження фразеологізмів. Деякий інший підхід подає М. М. Шанський, який пропонує більш детальну класифікацію. Він пропонує чотири групи фразеологізмів будь-якої мови в генетичному аспекті: суто національні фразеологізми, запозичені фразеологізми, фразеологічні кальки і фразеологічні напівкальки [11,75]. Однак, кальки й напівкальки, що є в якійсь мірі зліпками з іншомовних зворотів, мають мови-джерела і, отже, етимологічно є також запозиченими фразеологізмами. Таким чином, всі ФО в мові зводяться до двох основних груп – суто національні та запозичені ФО.

У нашому дослідженні ми ставимо завдання – розглянути окремі суто національні ФО, зокрема реалії-фразеологізми англійської мови та особливості їх перекладу українською мовою. Не виникає сумніву про те, що більшість ФО – це суто національні звороти. Вони породжені мовнотворчою діяльністю широких народних мас, які приймають та закріплюють у своєму мовленні вдалі, влучні та красномовні вирази окремих невідомих або, навпаки, добре відомих осіб (здебільшого письменників). Саме ці звороти надають фразеології специфічного національного характеру, що зумовлено факторами лінгвістичного і екстралінгвістичного плану.

Сполучення слів, побудовані на тематично близьких образах і пов'язаних гіперо-гіпонімічними відношеннями, можуть сприйматися в одній мові як фразеологічні, а в іншій – як вільні. Такий приклад наводить В. Г. Гак: в російських та українських мовах “німий як риба” – фразеологізм, а “німий як карп” таким не буде в даних мовах, хоча є фразеологізмом, зокрема, у французькій мові [4, 6]. Національна специфіка фразеології, виражена в семантиці різномовних ФО, які повністю збигаються за матеріальним складом і синтаксичним оформленням і являють собою хибні фразеологічні еквіваленти на зразок “*водити за ніс*” і “*to lead by the nose*”. Національна специфіка фразеології полягає в тому, що не всі явища дійсності, що мають позначення фразеологізму в одній мові, мають відповідне позначення в інших мовах.

До екстралінгвістичних факторів, що зумовлюють специфіку фразеологізмів, відноситься наявність у їх компонентному складі власних імен, географічних назв, спогадів історичних подій, предметів культури і матеріального побуту, звичаїв, повір'їв, що властиві лише певному народу, тобто, що є його національними реаліями. Більшість ФО повністю є позначеннями національних реалій і вже тому існують лише в одній мові, наприклад, *Jack Retch* (палач), *the old lady of Threadneedle-street* (Англійський банк), *days of grace* (пільговий строк для оплати по векселю).

Найбільш яскраво національний колорит виявляється у фразеологізмах, що пов'язані з реаліями народного життя [9,40]. Термін “реалія” в теорії перекладу вживається у двох значеннях. По-перше, під ним розуміють будь-які факти, властиві для певного народу (предмети матеріальної культури, власні імена, географічні назви, історичні події і т.п.), і, по-друге, слова і словосполучення, що служать для позначення цих фактів.

У сфері фразеології реалії відображені двома способами: позначенням реалії може бути або окремих лексичний компонент, або весь фразеологізм в цілому [7, 18]. В обох випадках фразеологізм є носієм національного колориту, що надає оригіналу особливе забарвлення.

Фразеологізми, що містять лексичний компонент-реалію, виражають поняття або думку, які є відомими або, хоча б, зрозумілими також і для носіїв інших мов. Серед цих паралелей не буває еквівалентів, оскільки наявність компонента, що позначає національну реалію, в принципі виключає саму можливість їх появи. Мова йде про відповідники-аналоги. Зрозуміло, що перекладач може оперувати лише такими аналогами або іншими фразеологічними відповідниками, які не мають національної специфіки. На це свого часу звернув увагу ще Ш. Баллі [2, 140]. Він зазначав, що було б недоречним вживати вираз *to carry coals to Newcastle* при перекладі античного класика і критикував одного із перекладачів за те, що той, перекладаючи Теренція і Плавта, змушував давніх римлян і греків вживати не язичні, “а християнські” або національно-англійські клятвені формули на кшталт *by the Lord Harry!* [2, 142]. Фразеологічні аналоги, що містять позначення національних реалій, повинні бути вилучені зі словника перекладача. Вживання національно-специфічних аналогів можливе лише за умов, що відображені в них реалії вже

відмерли і більше не сприймаються носіями мови як живі предмети їх національного життя. Так, англійський зворот *not worth a brass farthing* можна перекласти українською мовою як “не варте мідної копійки”. Подібно зворот *not a penny to bless oneself with* можна перекласти українським виразом “не мати ні копійки за душею”.

Інколи переклад полегшується тим, що мотивування початкової ФО цілком очевидне. Наприклад, *to rob Peter to pay Paul* явно означає “помагати одному за рахунок іншого”, *penny wise and pound foolish* “враховувати дрібниці”, а не основне (суттєве). Проте у більшості випадків для розуміння фразеологізму необхідно або знати цю реалію, або вміти знаходити необхідну фонову інформацію. Так, знаючи, що *Billingsgate* – це назва великого рибного базару в Лондоні, можна зрозуміти значення фразеологізму *to tall billingsgate* (“сваритись, як базарна баба”). Переклад таких ФО здійснюється за допомогою різноструктурних синонімічних відповідників або описовим способом. Національний колорит при цьому відповідно втрачається, і не тільки тому, що “краще взагалі відмовитись від передачі національного колориту оригіналу, ніж надавати чомусь незвичного для цього характеру” [5, 10]. Окремі компоненти, що позначають реалії під час фразеологізації словосполучення гублять власну семантичну значимість так само, як і компоненти – нереалії, а разом з нею і відповідну частину національного колориту, який вони мають. Наприклад, слово *penny*, що є компонентом декількох ФО, без сумніву надає їм той відблиск національного колориту, про який кажуть С. Алахов і С. Флорін [3, 83].

С. Алахов і С. Флорін висловлювали важливу думку про те, що слово, яке позначає національну реалію і входить до складу фразеологізму, перестає бути реалією і являє собою лише компонент відповідного сполучення. Пристрасть англійців до чаю відобразилася в компонентному складі багатьох ФО. Проте фразу “*I haven't seen my cup of tea yet*” слід перекладати українською мовою – “це мені ще не забезпечено; я в цьому ще не переконаний”, тобто оказіональним фразеологічним відповідником, у якому *чай* навіть не згадується. Якщо ж перекласти це речення українською мовою буквально “я ще не бачив своєї чашки чаю”, то результат буде іншим: речення буде, мабуть, зрозуміле, але далеко не з такою очевидністю, як в англійській мові. Те саме стосується і звороту “*it isn't my cup of tea*”, який не слід перекладати ради збереження “англійської атмосфери” як “це не моя чашка чаю”. Варіант перекладу “це не моя справа” є більш звичний і повсякденний для українського мовця.

Зовсім інша ситуація, коли реалія представлена не окремим компонентом, а всією одиницею в цілому, тобто коли реалією є денотат фразеологізму. Така одиниця служить справжнім носієм національного колориту через самий свій зміст, бо містить у собі нове, додаткове значення, яке викликає (або виражає) певні асоціації, ремінісценції, емоційні переживання, виявляє зв'язки особисті зі своїм народом і часом, приналежність до національної культури – одним словом все те, що вкладають в поняття конотації в дещо ширшому значенні [10,26].

Звороти, що виражають реалії або передають за допомогою реалій будь-які явища життя народу, також можна поділити на дві групи. До першої відносимо фразеологізми, референтами яких служать факти або предмети, відомі також носіям мови перекладу, але відтворені через національні реалії. До другої – фразеологізми, що виражають суто національні реалії, що цілком відсутні у народі, мовою якою здійснюється переклад [6,123].

Щодо перекладів першої та другої груп ФО, без сумніву, вони різні і можуть створювати труднощі для перекладача через те, що одні й ті ж явища дійсності інколи характеризуються різними народами по-різному, внаслідок чого передача їх фразеологічних позначень шляхом калькування є цілком неможлива.

Труднощі можуть виникати навіть тоді, коли денотат фразеологізму-реалії відомий носіям мови перекладу. Наприклад, у багатьох народів прийнято бавити маленьких дітей, колихаючи їх на коліні. Ця дія англійською мовою передається як *to take a child to Banbery Cross*. В українському перекладі – “підхопити дитину на коліна і повезти її на Бенбері-Кросс”. Цей фразеологізм-реалія не буде зрозумілий жодному читачеві, який не знає, що “поїздка в Бербері-Кросс” виникла із старовинної англійської пісеньки. Щоб цього не трапилось, український текст має супроводжуватись приміткою, що пояснює походження дитячої пісеньки, “наспівуючи яку, забавляли дитину, підгоплюючи її на колінах”.

Особливу проблему створюють фразеологізми, що позначають такі реалії, які взагалі відсутні в життєвому досвіді народу, мовою якого перекладається твір. У даному випадку перекладачі шукають інші засоби перекладу, серед яких зазвичай виділяють транскрипцію, транслітерацію, калькування та описовий переклад [6,75].

Транскрипція і транслітерація застосовуються при відтворенні фразеологізмів реалій тільки одного виду, а саме тих, що складаються із компонентів власних імен. Наприклад, *John Bull* у більшості випадків транскрибується (Джон Буль), хоча зустрічається і у випадку опису – “чистокровний англієць, істинний британець”. Перший засіб можливий, оскільки доброзичливо-іронічне найменування англіїців отримало широке визначення не тільки серед них самих, але й у інших народів.

Якщо фразеологізм означає реалію, що цілком невідома носіям мови перекладу, транскрипція чи транслітерація цілком неприйнятна лише тому, що зашифрує значення звороту і робить його незрозумілим читачеві. Один із таких фразеологізмів – *John Collins* (напій із содової води, джину, цукру, лимонного соку та льоду) – зустрічається у своєму американському варіанті (Tom Collins) у Дж. Селінжера: “*She and old Marty were drinking Tom Collinses – in the middle of December, for God’s sake*” [SCK, 91]. В українському перекладі – “Вона і Марті пили прохолодні напої – у грудні, хай йому грець!” У перекладі національний колорит не переданий, проте, у даному випадку це цілком виправдано і навіть необхідно, оскільки його збереження могло б призвести до втрати зрозумілості змісту.

Використання транслітерації і транскрипції принципово неможливе при перекладі фразеологізмів-реалій, побудованих на іменах власних. Такі реалії властиві різним аспектам культури, історії та побуту народу. Однією із них є, наприклад, специфічне британське правове поняття *breach of promise* (згідно з законом, прийнятим у 1735 році, за невиконання обіцянки одружитися, винний може бути оштрафований за рішенням суду). Хоча значення звороту можна вірно передати описовим словосполученням “порушення обіцянки одружитись”, багато перекладачів його спотворюють. Змістова неточність особливо небажана в тих випадках, коли даний зворот відіграє важливу сюжетну роль, як, наприклад, в романі Ч. Дікенса “Посмертні записки Піквікського клубу”, зміст якого у переважній більшості пов’язаний із судовим процесом, який розпочала місіс Барделл проти містера Піквіка, який нібито порушив свою обіцянку одружитись із нею.

Почувши від свого господаря, що початок судового процесу призначений на 14 лютого, Сем Уеллер реагує на це так: “*Valentine’s day, sir*”, *respondent Sam*; “*reg’lar good day for a breach o’promise trial*” [DPC, 423].

Тут є посилення ще на одну англійську реалію: день святого Валентина (в цей день прийнято вибирати коханих, посилаючи їм анонімні листи, здебільшого жартівливого характеру). Іронічно помічаючи комізм цього факту, що засідання суду припадає саме на цей день, Сем хоче підбадьорити містера Піквіка. Тому інтерпретація цього речення: “ – Так це ж, сер, Валентинів день, а ви, звичайно знаєте, що Валентин жартів не любить, коли

мова йде про покарання злочинця – коханця” не підбадьорює, а, навпаки, лякає господаря. Для одержання повноцінного перекладу – передачі жартівливо-іронічного типу речення – наступну фразу необхідно переглядати таким чином: “Нічого собі, гарненький день для розгляду справи про порушення шлюбної обіцянки”.

Надзвичайні труднощі створюють випадки, коли реалію необхідно передати через сприйняття персонажа, який сам не має про неї вірного уявлення.

До них відносяться, наприклад, роздуми Тома Соєра про те, що негру Джиму необхідний дворянський герб, який містить такий геральдичний елемент, як а *bar sinister* (чорна стрічка на щиті або гербі як знак незаконного народження лицаря). Проте ця інформація мало чим допомагає перекладачу, коли необхідно показати, що не тільки співбесідник Тома Соєра (Гек Фінн), але й сам Том не мають ніякого уявлення про те, що стоїть за цим словосполученням. У перекладі слід підшукати таке слово, яке реально вживається як геральдичний термін і значення якого хлопчики дійсно можуть і не знати, наприклад, слово “девіз”.

“What’s a bar sinister?”

“Oh, I don’t know” [ТНФ, 512]

– ... що таке, наприклад, девіз?

– Та, насправді, не знаю!”

Для вирішення проблеми перекладу даної реалії можна дати й інший варіант, заставивши Гека запитати не “що таке?”, а “для чого?": таке запитання в даній ситуації є досить логічним та розумним. Тоді можна отримати такий варіант перекладу, який достатньо задовольняє вимоги семантико-стилістичної повноцінності відтворення реалії – фразеологізму:

“ – А для чого проводити чорну стрічку?

– Та я і сам не знаю”.

Отже, аналіз конкретного матеріалу перекладу свідчить про те, що відтворення фразеологізмів, які позначають національні реалії, здійснюються різними засобами, серед яких найчастіше за інші застосовується контекстуально-лексична відповідність або опис за допомогою лексичних засобів (звороти іноземної мови, подані як власні імена, можуть також переноситись у текст перекладу шляхом транскрибування і транслітерації). В окремих випадках використовується калькування (повне або часткове) і створення контекстуального семантико-стилістичного аналога на основі одиниць лексики та фразеології.

Використана література:

1. Амосова Н. М. Основы английской фразеологии. – Л., 1983. – 130 с.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Пер. с фр. К.А.Долининой. – М., 1981. –180 с.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – М., 1980. – 150 с.
4. Гак В.Г. Фразеология, образность и культура // Советская лексикография. Сб. статей. – М., 1988. – С. 159-169.
5. Єрченко П.Г. Класифікація фразеологічних одиниць // Іноземна філологія. – 1994. – Вип. 4. – С. 8–12.
6. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу. – К.; “Вища школа”, 1986. – 173с.
7. Кунин А.В. Замена компонентов фразеологизмов как стилистический прием // ИЯШ-1977. – № 2. – С. 3-12.
8. Петрова Н.Д. Англійські фразеологічні одиниці з національно-культурологічним компонентом. // Іноземна філологія. – К., 1997. – Вип. 110. – С. 40-50.
9. Шадрин Л.Н. Перевод фразеологических единиц и сопоставительная стилистика. – Саратов, 1991. – 150 с.
10. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. – М., 1982. – 120 с.